

Эв вазифесини тешкерюв

а) Суаллер(агъзавий джеваплар):

- 1.Синтаксис тильшынаслыкънынъ болюги олып, нени огрене?
- 2.Сёз бирикмеси ве джумле арасында насыл фаркъ бар?
- 3.Сёз бирикмеси акъкъында не айта билесинъиз?
- 4.Джумлелер тизимине коре насыл чешитке болюнелер?
- 5.Предикатив мунасебетине коре насыл чешитлери ола?
- 6.Макъсадына коре джумле чешитлерини хатырланъыз,
- 7.Джумленинъ баш азасы – муптеда акъкъында не айта билесинъиз?
8. Джумленинъ баш азасы – хабер акъкъында не айта билесинъиз?
- 9.Исим-хабер ве фииль- хаберни неге эсасланып айырамыз?

Мевзу: Джумленинъ экинджи дередже азалары

- **Бакъыладжакъ суаллер:**
- **1. Айырыджы ве онынъ ифаделенюви.
Сыфатлайыджы ве сайиплик айырыджылар.**
- **2. Тамамлайыджы ве онынъ ифаделенюви.
Васталы ве вастасыз тамамлайыджылар.**
- **3. Ал ве онынъ ифаделенюви. Манасына коре
чешитлери.**

Айырыджы

- Сыфатлайыджы айрырыджылар:
 - насыл?
 - къайсы?
 - къач?
 - къачынджы?
 - къачар?
 - Мисаллер:
 - Саба эрте мени татлы юкъудан достум Лютфи уятты.(Дж.А).
 - **Анамнынъ** анасы Коккозь коюнде яшай.
- Сайиплик айырыджылар:
 - кимнинъ?
 - ненинъ?

Сыфатлайыджы айырыджыларнынъ

ифаделенюви

- **Сыфат:**
- **Мавы** байракъ – темиз кокнинъ темсилидир.
- **Исим:**
- *Манъа къартанам **күмюш** къушакъ багышлады.*
- **Сайы:**
- **Бир** тарафы – къулан чёллер,
- **Бир** тарафы – багъча-багъ.
- **Замир:** **Бу** дагълар гузель!
- **Сыфатфииль:**
- Вазифени **беджерген** Алим дефтерини тапшырды.

Сайиплик айырыджылар

- **Шекилленген:**
 - Сайиплик **-нынъ,-нинъ**
 - аффикслеринен
 - языла.
- **Шекиленемеген:**
 - аффикссиз языла.
-
- **Мисаллер:**
 - **Татарларнынъ** севген ашы – чиберек.
 - Узакътан **къуш** сеси эшитильди.

Тамамлайыджы

- Фииллерни иза эте ве **не? кимни? нени? кимге? неге? кимден? неден? кимнен? ненен?**
- **ким акъкъында? не акъкъында?** киби суаллерге джевап бере.
- Меселя:
- Анам лезетли **не? кобете** япты.
- Бу китапта **ким акъкъында? къартбабам акъкъында** язылган.

Тамалайыджыларнынъ ифаделенюви

- **Исимнен:** Эдем **гуллерни анасына** багышлады.
- **Сыфатнен:** **Яхшыгъа** яхшылыкънен бармалы.
- **Сайынен:** **Он секизге** толды яшым.
- **Замирнен:** **Бизни** оджамыз мектеп янында бекледи.
- **Озь озюньни** макътама, халкъ **сени** макътасын.
- **Исимфиильнен:** Достум апансыздан **келювиме** шашты.
- **Модаль сёзлернен:** Иши **ёкъкъа** куньде байрам.
- **Сыфатфиильлернен:** Дагда **чалышкъанларгъа** аш азырладылар.

вастасыз ве васталы тамамлайыджылар

- : **Вастасыз тамамлайыджылар** тюшюм келишинде келе, **кимни?нени?** деген суаллерге джевап берир.

Меселя: Сен бу **икяени** дикъкъатнен окъу.

Зоре **Таирни** чокъ вакъыт бекледи.

- **Васталы тамамлайыджылар:**
кимге? неге? кимден? неден? кимде? неде?
кимнен? ненен? ким акъкъында? не акъкъында?
деген суаллерге джевап бере.

Меселя: Дерсте **И.Гаспралы акъкъында** меракълы малюмат алдыкъ.

шекилленген ве шекилленмеген тамамлайыджылар

- **Шекилленген** чешитинде тюшюм келишининъ - **ны,-ни** аффикслери языла.
- Меселя: Сен **Рустемни** корьдинъми?
- **Шекилленмеген** чешитинде -ны,-ни аффикслери язылмай, тюшюм келиши олгъаны тек суаллерден билине.
- Меселя: Балалыкъта анам манъа **китап** окъуй Эди.

Ал ве онынъ чешитлери

- **1.Тарз алы:** насыл алда? не тарзда?насыл?
- **2.Ер алы:** къайда? къаерге? не ерге? къайдан?
- **3.Вакъыт алы:** не вакъыт?къачан?не вакъыттан берли?
- **4.Себеп алы:** не ичюн? не себептен?
- **5.Макъсад алы:** не макъсаднен? не ичюн?
- **6.Микъдар-дередже алы:** не къадар?къач кере? насыл дереджеде?не дереджеде?

Меселя: Мен сени **сабырсызлыкънен** бекледим.

Ёдджу эвлер арасына бурулды.

Умумийлештирюв

- **Суаллерге джеваплар:**
- 1.Экинджи дередже азаларынынъ адларыны айтынъыз.
- 2.Айырыджы насыл сёз чешитининъ огюнде келе?
Онынъ насыл чешитлери бар?
- 3.Тамамлайыджынынъ насыл чешитлери бар?
- 4.Ал манасына коре насыл чешитлерге айрыла?
-

Талиль ичюн джумлелер

- Дост къара куньде белли ола.
- Ана-бабанъа сѣз къайтарма.
- Халкъ яхшылыкъны унутмаз.
- Муаббет къорантагъа беля япышмаз.
- Унерсиз адам емишсиз терекке беньзер.
- Яхшы адам яман сѣз айтмаз.

Тевсие этильген эдебият

- 1. Акъмоллаев Э. С. Къырымтатар тилининъ амелияты. Синтаксис. – Т. 1989. – 160 с.
- Гаркавец А. Н. Ана тили. – Киев: Радянська школа, 1988. – 168 с.
- Оказ Л. С. Материалы спецкурса по синтаксису крымскотатарского языка. Сложные предложения. – Симферополь: ТНУ, 2002 – 116 с.
- Велиулаева А. В. Къырымтатар тили грамматикасындан джедвелер. – Акъмесджит, 1999